

شهروندی در مدارس: یک مطالعه توصیفی مبتنی بر نظریه عمل منطقی

محمد حسین کاوه^۱، فاطمه دارابی^۲، مهین نظری^۳، سید حمیدرضا طباطبایی^۴، غلامرضا شریفی راد^۵

چکیده

مقدمه: امروزه آموزش جامع شهروندی به عنوان راهبردی مهم جهت توامندسازی جوانان برای بر عهده گرفتن مسؤولیت‌ها و ایفای نقش‌های فردی و اجتماعی و همچنین صیانت آنان در مقابل آسیب‌های روانی - اجتماعی مورد توجه و تأکید صاحب‌نظران توسعه اجتماعی قرار دارد. هدف از این مطالعه، سنجش میزان دانش، نگرش، هنجار انتزاعی و قصد رفتاری دانش آموزان در خصوص مهارت‌ها و ویژگی‌های شهروندی بود.

روش‌ها: از بین دیورستان‌های دختر ناحیه سه شهر شیراز که حداقل سه رشته تحصیلی (علوم ریاضی، علوم تجربی و علوم انسانی) در آن‌ها دایر بود (تعداد = ۱۲)، سه مدرسه به طور تصادفی انتخاب شدند. در هر مدرسه یک کلاس از هر رشته به روش تصادفی ساده انتخاب و در مجموع ۲۲۸ دانش آموز در مطالعه شرکت داده شدند. یک پرسش‌نامه ۶۲ گویه‌ای، مشتمل بر ۱۵ سؤال چند گزینه‌ای برای آزمون دانش و ۳۴ سؤال با مقیاس لیکرت برای اندازه‌گیری سازه‌های نظریه به عنوان داده‌های پژوهش استفاده گردید. روایی محتوایی با استفاده از نظرات ۷ نفر از متخصصان در رشته‌های آموزش بهداشت، جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی، بررسی و پس از ویرایش مورد تأیید آنان قرار گرفت. پایابی ابزار نیز از طریق اجرای مطالعه راهنمای (پایلوت) و با استفاده از شیوه بازآزمایی اندازه‌گیری شد. ضرایب همبستگی سازه‌های مطالعه شامل دانش ($\alpha = 0.82$)، نگرش ($\alpha = 0.97$)، هنجار انتزاعی ($\alpha = 0.94$) و قصد رفتاری ($\alpha = 0.97$) تأیید گردید.

یافته‌ها: یافته‌های مطالعه نشان داد که سطح دانش ($1/98 \pm 7/44$) و نگرش ($7/84 \pm 75/38$) دانش آموزان نسبتاً پایین بود. همچنین هنجار انتزاعی ($4/33 \pm 23/24$) و قصد رفتاری ($18/07 \pm 3/03$) نسبتاً مطلوب، ولی کمتر از سطح ایده‌آل بود. تحلیل روابط بین متغیرهای مطالعه نشان داد که نگرش و دانش (0.139)، نگرش و قصد رفتاری (0.199)، هنجار انتزاعی و قصد رفتاری (0.0003)، هنجار انتزاعی و نگرش (0.174) همبستگی قابل توجهی با یکدیگر داشتند. در مقابل بین متغیرهای جمعیت‌شناختی و سازه‌های اصلی مطالعه (دانش، نگرش، هنجار انتزاعی و قصد رفتاری) رابطه آماری معنی‌داری مشاهده نگردید.

نتیجه‌گیری: پایین بودن نمرات نگرش، ضرورت برنامه‌ریزی آموزشی را با در نظر گرفتن ویژگی‌ها و شرایط مخاطبان دلالت می‌نماید. مطلوب بودن نسی سطح قصد رفتاری و هنجار انتزاعی در این مطالعه پیش‌آگهی مطلوبی را برای اثربخشی مداخلات آموزشی مطرح می‌نماید. در نهایت طراحی و اجرای مداخلات آموزشی مبتنی بر نظریه عمل استدلالی برای آموزش شهروندی در مدارس پیشنهاد می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: شهروندی، مدرسه، نظریه عمل منطقی

نوع مقاله: پژوهشی

دریافت مقاله: ۹۱/۲/۲۸

پذیرش مقاله: ۹۱/۶/۴

۱- استادیار، گروه آموزش بهداشت، دانشکده بهداشت و تغذیه، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسؤول)

Email: kaveh@sums.ac.ir

۲- کارشناسی ارشد، عضو هیأت علمی، گروه بهداشت عمومی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی گیاداد، گیاداد، ایران

۳- استادیار، گروه آموزش بهداشت، دانشکده بهداشت و تغذیه، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

۴- کارشناسی ارشد، گروه ایدمیولوژی، عضو هیأت علمی، دانشکده بهداشت و تغذیه، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

۵- استاد، گروه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

مقدمه

رشد و توسعه جامعه محسوب می‌شوند، مربوط و حائز اهمیت است (۱۳). بدینهی است که مردم برای ایقای شایسته وظایف و مسؤولیت‌های شهروندی خود نیاز به آموزش و کسب توانایی‌های لازم دارند. برای تحقق این امر نیز توجه عملی نهادها و عوامل جامعه‌پذیری (اجتماعی شدن) - شامل خانواده، مدرسه و رسانه‌ها - مبتنی بر برنامه‌ریزی و روش علمی ضرورت دارد (۱۲، ۱۴).

مدارس محیط مناسبی برای آموزش مهارت‌های شهروندی است (۱۵). حضور مستمر و به نسبت طولانی دانش‌آموزان در کلاس‌های درس، شرایط مناسبی را برای برنامه‌ریزی آموزشی، پایش و ارزشیابی اثربخشی برنامه‌ها فراهم می‌کنند (۱۶). از طرف دیگر، برای تحقق آموزش اثربخش، برنامه‌های آموزشی باید بر برنامه‌ریزی صحیح، نظریه‌ها و شواهد علمی، رویکرد کل‌نگر و ادغام یافته در برنامه‌های درسی و به ویژه آموزش شهروندی مبتنی باشد (۱۷، ۱۸). هدف از آموزش شهروندی و مدنی، بررسی راههایی است که افراد جوان آمادگی انجام نقش خود به عنوان یک شهروند را داشته باشند (۱۹، ۱۱).

نظریه‌های مختلفی در یادگیری و به طور خاص در تحلیل رفتارهای بهداشتی و هدایت مداخلات آموزشی جهت ارتقای رفتار سلامت وجود دارد. نظریه‌های یادگیری و الگوها و نظریه‌های آموزش بهداشتی، بازاریابی اجتماعی و ... از اجتماعی، الگوی اعتقاد بهداشتی، بازاریابی اجتماعی و ... از آن جمله هستند. یکی از نظریه‌های رفتار سلامت و آموزش بهداشت که برای آموزش شهروندان مناسب به نظر می‌رسد، نظریه عمل استدلالی (Theory of reasoned action) یا (TRA) می‌باشد (۲۰). در این نظریه پیش‌بینی رفتار از طریق قصد رفتاری (Behavioral intention) صورت می‌گیرد و دو عامل روی این قصد مؤثر است. به عبارت دیگر، قصد حاصل دو عامل است:

(الف) نگرش نسبت به رفتار منفی یا مثبت در مورد انجام یک رفتار می‌باشد و اشاره به احساس کلی دوست داشتن یا تنفر نسبت به هر گونه رفتار

یک پنجم جمعیت جهان را نوجوانان تشکیل می‌دهند که حدود ۸۵ درصد آنان در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند. نوجوانان سرمایه‌ها و آینده‌سازان هر کشوری هستند. آنان در توسعه جوامع اهمیت اساسی دارند؛ به عبارت دیگر، آینده جوامع و ملت‌ها را رقم می‌زنند (۲، ۱). با وجود این واقعیت، شواهد نشان می‌دهد که نوجوانان در معرض مخاطرات و گرفتار آسیب‌های مختلف اجتماعی هستند. بدینهی است که با وجود چنین آسیب‌هایی سلامت و توسعه در هر کشوری می‌تواند به مخاطره افتد (۳، ۴). برای ارتقای سلامت نوجوانان و پیشگیری از چنین آسیب‌هایی، راهبردهای گوناگونی برای ارتقای سلامت در کشورها پیشنهاد و حتی در بسیاری از موارد اجرا و کارآزمایی شده است (۵).

ایجاد کلینیک‌ها، مراکز آموزشی و مشاوره‌ای، مداخلات آموزشی در سطح مدارس و جامعه و تشکیل گروه‌های خودبیاری از جمله این موارد است (۷). در بخش مداخلات آموزشی که مهم‌ترین راهبرد در ارتقای سلامت نوجوانان محسوب می‌شود، آموزش شهروندی جایگاه ویژه‌ای دارد. اهتمام عملی فزاینده‌ای نسبت به اجرای این راهبرد در کشورهای مختلف به ویژه ممالک توسعه یافته مشاهده می‌شود (۸، ۹).

شهروندی مجموعه به هم پیوسته‌ای از وظایف، تکالیف، مسؤولیت‌ها و تعهدات اجتماعی، سیاسی، حقوقی، اقتصادی و فرهنگی برابر و یکسان می‌باشد (۱۰). شهروندی فعال شامل مشارکت فعال و آگاهانه برای حفظ و ایفاده مؤثر حقوق و وظایف فردی و اجتماعی است و این امر به ویژه برای زندگی پویا و در جهان پر از تغییر و چالش امروز، ضرورتی اساسی محسوب می‌شود (۱۱، ۱۲).

شواهد، ارتباط و همبستگی بارزی را بین شهروندی و سلامت (در مفهوم جامع آن) نشان می‌دهد. دستیابی به اهداف گوناگون در عرصه‌های زندگی، تحصیل، کار، مدیریت، موفق و چالش‌های بسیاری که در این عرصه‌ها رخ می‌نمایند، مستلزم برخورداری از خصایص و مهارت‌های مطلوب شهروندی است. همچنین، این موضوع در پیشگیری از بسیاری از انحرافات و آسیب‌های اجتماعی که مانع برای

غلط با مقیاس نمره‌گذاری صفر و یک استفاده شد. نمرات دانش در سه سطح پایین (۰-۷۹۹)، متوسط (۸-۱۱۹۹) و بالا (۱۲-۱۵) دسته‌بندی گردید. پایایی آزمون دانش به صورت بازآزمایی در یک گروه ۲۵ نفره از دانش‌آموزان یکی از دیبرستان‌های دخترانه با فاصله زمانی دو هفته بین آزمون و آزمون مجدد انجام گرفت ($P = .001$, $\alpha = .82$).

در بخش نگرش از ۲۲ سؤال با مقیاس پنج سطحی لیکرت (از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف) و طیف نمره‌گذاری ۱ تا ۵ برای پاسخدهی استفاده گردید. طیف نمرات بین ۲۲ و ۱۱۰، قرار داشت. در رتبه‌بندی نگرش، سه سطح پایین (۲۲-۶۵۹۹)، متوسط (۶۶-۸۷۹۹) و بالا (۸۸-۱۱۰) تعریف شدند. ضریب همبستگی، پایایی مطلوب این بخش از پرسشنامه را نیز مورد تأیید قرار داد ($P = .001$, $\alpha = .94$).

بخش هنجر انتزاعی پرسشنامه شامل ۷ سؤال با مقیاس درجه‌بندی (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) و طیف نمره‌گذاری ۱ تا ۵ بود و طیف نمرات بین ۷ و ۳۵ قرار داشت. نمرات هنجر انتزاعی در سه سطح پایین (۷-۲۱۹۹)، متوسط (۲۲-۲۷۹۹) و بالا (۲۸-۳۵) رتبه‌بندی شدند. پایایی سؤالات هنجر انتزاعی در حد مطلوب بود ($P < .001$, $\alpha = .97$).

در نهایت برای اندازه‌گیری قصد رفتاری از پنج سؤال با مقیاس درجه‌بندی (کاملاً احتمال دارد، احتمال دارد، نمی‌دانم، احتمال ندارد و اصلاً احتمال ندارد) استفاده شد. طیف نمرات بین ۵ و ۲۵ قرار داشت. نمرات این سازه در سه سطح پایین (۵-۱۴۹۹)، متوسط (۱۵-۱۹۹۹) و بالا (۲۰-۲۵) دسته‌بندی شدند و ضریب همبستگی $.94$ پایایی خوب این سازه را نشان داد ($P < .001$).

داده‌ها در محیط نرم‌افزاری SPSS و با استفاده از آزمون‌های آماری χ^2 ، ANOVA و ضریب همبستگی Spearman و آزمون ناپارامتریک Kruskal-Wallis تجزیه و تحلیل شدند و ($P < .05$) به عنوان سطح معنی‌داری در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

از ۲۲۸ دانش‌آموز شرکت کننده در این مطالعه، ۳۳ نفر در

معین دارد. عوامل حصول نگرش نسبت به رفتار عبارت از باورهای رفتاری (Behavioral beliefs) و ارزیابی از نتایج رفتار (Evaluation of behavior outcomes) می‌باشد.

ب) نرم‌های انتزاعی یا فشارهای اجتماعی (Subjective norms or social pressure) جامعه تحت تأثیر اشخاص مختلفی مانند پدر، مادر، همسر، رهبران دینی و ... قرار گرفته و در اثر نفوذ آن‌ها رفتاری را انجام می‌دهند. هنجرهای ذهنی به وسیله دو ساختار، باورهای هنجری (Normative beliefs) و انگیزه پیروی (Motivation to comply) شکل می‌گیرد (۲۱، ۲۲). در این پژوهش، نظریه عمل منطقی به عنوان چارچوب نظری اتخاذ گردید. علاوه بر سازه‌های این نظریه، دانش افراد مطالعه حاضر با هدف، سنجش دانش، نگرش، هنجر انتزاعی و قصد رفتاری دانش‌آموزان در زمینه مهارت‌ها و ویژگی‌های شهروندی انجام گرفت.

روش‌ها

این مطالعه از نوع مقطعی- توصیفی بود و از بین دیبرستان‌های دختر ناحیه سه شهر شیراز که حداقل سه رشته تحصیلی (علوم ریاضی، علوم تجربی و علوم انسانی) در آن‌ها دایر بود (تعداد ۱۷ مدرسه)، سه مدرسه به طور تصادفی انتخاب شدند. در هر کدام از دیبرستان‌ها یک کلاس از هر رشته برای شرکت در مطالعه برگزیده و در مجموع ۲۲۸ دانش‌آموز نمونه مورد مطالعه را تشکیل دادند.

یک پرسشنامه خودایفایی ۶۲ سؤالی مشتمل بر پنج بخش اطلاعات فردی، سؤالات مربوط به دانش، نگرش، هنجر انتزاعی و قصد رفتاری، به عنوان داده‌های پژوهش استفاده گردید. روایی محتوایی پس از تهیه جدول مشخصات و فرم نظرخواهی، با استفاده از نظرات ۷ نفر از متخصصان در رشته‌های آموزش بهداشت و علوم اجتماعی ویرایش و مورد تأیید قرار گرفت. پایایی ابزار نیز از طریق اجرای مطالعه راهنمای (پایلوت) و با استفاده از شیوه بازآزمایی اندازه‌گیری شد. برای سنجش دانش از ۱۵ سؤال عینی از نوع صحیح و

رفتاری، در این مطالعه همبستگی آماری معنی‌داری با یکدیگر داشتند. سازه دانش تنها با نگرش همبستگی آماری معنی‌داری داشت ($P < 0.05$). یافته‌ها رابطه معنی‌داری را بین متغیرهای جمعیت‌شناسخی و سازه‌های اصلی مطالعه (دانش، نگرش، هنجار انتزاعی و قصد رفتاری) نشان ندادند ($P > 0.05$).

جدول ۱: مقایسه میانگین نمرات دانش، نگرش، هنجار انتزاعی و قصد رفتاری واحدهای پژوهش

نام سازه	انحراف معیار	میانگین
دانش	۷/۸۴	۱/۹۸
نگرش	۷۵/۳۸	۷/۴۴
هنجار انتزاعی	۲۳/۲۴	۴/۳۳
قصد رفتاری	۱۸/۰۷	۲/۰۳

بر اساس آزمون تحلیل واریانس و آزمون تعقیبی LSD (Least significant difference) در بعد دانش بین گروه علوم تجربی و علوم انسانی، تفاوت آماری معنی‌داری مشاهده شد ($P = 0.001$). در بعد نگرش بین گروه علوم انسانی با علوم ریاضی ($P = 0.008$) و تجربی ($P = 0.012$) و در بعد هنجار انتزاعی بین گروه ریاضی با علوم تجربی ($P = 0.007$) و انسانی ($P = 0.001$) تفاوت معنی‌داری وجود داشت (جدول ۳).

رشته علوم تجربی، ۲۱ نفر در رشته علوم ریاضی و ۳۴ نفر در رشته علوم انسانی مشغول به تحصیل بودند. بالاترین فراوانی مشاهده شده از لحاظ میزان سواد در پدران (۴۱/۶ درصد) و در مادران (۳۵/۰۸ درصد) دانشآموزان مورد مطالعه مربوط به سطح متوسطه (دیبرستان) بود. ۴۶/۴۹ درصد از آنان شغل پدران خود را از نوع آزاد و ۹۲/۹۸ درصد آنان وضعیت اشتغال مادران را خانه‌دار گزارش کردند. میانگین مدت زمان اقامت آنان در شهر شیراز در مدت زمان اجرای مطالعه، ۱۳/۳۴ سال و میانگین میزان درامد خانواده‌های آنان نزدیک به پنج میلیون ریال اظهار گردید.

با توجه به حداکثر نمره قابل اکتساب در بعد دانش، میانگین نمرات دانشآموزان در این سازه $1/98 \pm 7/84$ به دست آمد و میانگین نمرات نگرش در آنان $7/44 \pm 7/38$ بود؛ در حالی که بالاترین نمره ممکن در این سازه ۱۱۰ می‌باشد. دانشآموزان در سازه هنجار انتزاعی به میانگین نمره قصد رفتاری آنان $3/03 \pm 18/07$ ، از مجموع ۲۵ به دست آمد. (جدول ۱). چنان‌که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، سازه‌های نظریه عمل منطقی شامل نگرش، هنجار انتزاعی و قصد

جدول ۲: ضرایب همبستگی بین سازه‌های پژوهش (دانش، نگرش، قصد رفتاری و هنجار انتزاعی) در دانشآموزان

نام سازه	نگرش	دانش	قصد رفتاری	هنجار انتزاعی	هنجار انتزاعی
نگرش	۱				
دانش		$r = -0.129^*$			
قصد رفتاری			$r = -0.199^{**}$		
هنجار انتزاعی				$r = -0.174^{**}$	
					۱
					$r = 0.143^*$
					$r = 0.143^*$

* $P = 0.05$; ** $P < 0.01$

جدول ۳: مقایسه میانگین ابعاد مختلف دانش، نگرش، هنجار انتزاعی و قصد رفتاری در سطوح رشته‌های ریاضی، تجربی و انسانی

سازه	رشته	دانش	نگرش	هنجار انتزاعی	قصد رفتاری
ریاضی (۵۲ نفر)		(± ۲۱۳) ۷/۷۱	(± ۷/۲۸) ۷۶/۷۱	(± ۲۱/۴۰) ۲۱/۳۶	(± ۲/۹۹) ۱۸/۳۶
تجربی (۱۱۶ نفر)		(± ۱/۸۳) ۸/۱۹	(± ۶/۳۲) ۷۶/۱۰	(± ۴/۵۱) ۲۲/۴۳	(± ۴/۰۵) ۱۷/۸۵
انسانی (۶۰ نفر)		(± ۲/۰۰) ۷/۲۲	(± ۸/۹۴) ۷۲/۸۵	(± ۲۶/۴) ۲۴/۴۶	(± ۳/۰۶) ۱۸/۲۶

بحث

هنچار انتزاعی است. هنچار انتزاعی، باور شخص در این مورد است که افراد مهم در زندگی وی تا چه حد رفتار (های) مورد نظر را تأیید یا حمایت می‌کنند و یا آنان با انجام رفتار مورد نظر موافقت دارند یا خیر؟^(۲۹).

بسیاری از رفتارها تحت تأثیر فشار اجتماعی که از طرف خانواده و دوستان بر فرد وارد می‌شود، قرار دارد. مطالعات درباره سوء مصرف مواد مخدر (۲۲) و رفتارهای باروری زنان (۳۰) نشان داده‌اند که جلب توافق و مشارکت دادن عناصر محیط اجتماعی در خانواده، مدرسه و دوستان در برنامه‌های تربیتی باعث ارتقای قصد و در نهایت افزایش احتمال انجام رفتار در مخاطبان کودک و نوجوان می‌شود. Kiran و همکاران بر اساس نتایج مطالعه خود، فشار همسالان، رسانه‌ها و محیط اجتماعی را به عنوان عوامل مهم تأثیرگذار بر الگوی پوشش دختران نوجوان معرفی نمودند.^(۳۱) همچنین مطالعه Gardner و Steinberg نشان می‌دهد که نفوذ همسالان بر خطرپذیری و تصمیم‌گیری مخاطره‌آمیز در بین نوجوانان و جوانان بیشتر از بزرگسالان است.^(۳۲) تأثیر همسالان به عنوان یکی از عوامل مهم خطر در سوء مصرف مواد و یکی از آسیب‌های مهم اجتماعی در نوجوانان نیز به تأیید رسیده است.^(۳۳)

یافته‌های مطالعه حاضر (اندازه‌های سازه هنچار انتزاعی) نشان می‌دهد که دیدگاه‌ها و یا خواسته‌های افراد مهم محیط اجتماعی (والدین، معلمان و همسالان) نزد مشارکت کنندگان در مطالعه اهمیت دارد. مطالعات، بسیاری از عوامل مهم تأثیرگذار بر رفتار نوجوانان را شناسایی کرده‌اند و نشان داده‌اند که این عوامل اغلب با محیط اجتماعی نزدیک و جدنشدنی که نوجوانان در آن زندگی می‌کنند، یعنی خانواده، مدرسه و محله اجتماعی زندگی ارتباط دارند.^(۳۴)

بر اساس نظریه عمل منطقی، «قصد» اولین یا مهم‌ترین پیشگویی کننده رفتار است. به عبارت دیگر، در تحلیل رفتارها و اتخاذ تدابیر برای ترویج رفتارهای مطلوب باید به این مؤلفه به طور مؤثر پرداخته شود.^(۲۷) مطالعاتی که در رابطه با سوء مصرف مواد مخدر (۲۲، ۳۵)، فعالیت ورزشی^(۳۶) و تغذیه بهداشتی^(۳۷) انجام شده‌اند، این حقیقت را نشان می‌دهند.

اهتمام جدی نظامهای تربیتی در جهان به خصوص در کشورهای پیشرفته برای آموزش برنامه‌ریزی شده شهروندی نه تنها بیانگر اهمیت موضوع، بلکه انعکاسی از نیاز آموزشی شناسایی شده در سطح جامعه می‌باشد.^(۹، ۷) از این رو استنباط می‌شود که پایین بودن نمره دانش در دانش‌آموزان شرکت کننده در این مطالعه بیانگر فقدان یا کمبود برنامه‌های آموزشی در این زمینه در مدارس می‌باشد. این مسأله بر ضرورت برنامه‌ریزی برای آموزش شهروندی در سطح مدارس تأکید می‌نماید. شواهدی از مطالعات مشابه در حوزه شهروندی به دست نیامد، اما مطالعات در زمینه‌های دیگر مثل روابط بین فردی، تغذیه^(۲۳)، کم خونی فقر آهن^(۲۴)، روش‌های پیشگیری از بارداری^(۲۵)، پیشگیری از انتقال ویروس ایدز^(۲۶)، سوء مصرف مواد مخدر^(۲۲) اهمیت دانش را به عنوان زمینه‌ساز تغییر و پذیرش رفتار و اثربخشی مداخله آموزشی را در ارتقای دانش مخاطبان به خوبی نشان داده‌اند. از این رو، برنامه‌ریزی آموزشی برای آگاه ساختن و افزایش دانش شهروندی در مدارس گام نخست در آماده‌سازی و تجهیز نوجوانان برای درک و ایفای نقش‌های آنان در اجتماع محسوب می‌شود. بر اساس نظریه عمل منطقی که چارچوب مطالعاتی پژوهش حاضر بود، یکی از عوامل تعیین کننده قصد، نگرش نسبت به رفتار است. نگرش تأثیر اساسی بر رفتار دارد و اغلب رفتارها تحت تأثیر نگرش می‌باشند.^(۲۸)

هر چند مطالعه‌ای در زمینه نگرش شهروندی به دست نیامد، اما در بسیاری از پژوهش‌های آموزش بهداشت این مؤلفه به عنوان متغیری مهم و شایان توجه در برنامه‌ریزی تغییر رفتار مورد سنجش و یا مداخله قرار گرفته است. از آن جمله، مطالعاتی که در رابطه با سوء مصرف مواد مخدر نوجوانان^(۲۲) و روش‌های پیشگیری از بارداری^(۲۵) انجام شده است. در مجموع نتایج نشان می‌دهد که اندازه‌گیری مؤلفه نگرش و لحاظ کردن آن در طراحی و ارزشیابی برنامه‌های آموزش بهداشت حائز اهمیت است. دومین عامل تعیین کننده قصد در نظریه عمل منطقی،

خانواده‌ها نیاز دارد.

تفاوت‌های مشاهده شده در مقایسه میان متغیرهای مورد مطالعه بر حسب رشته تحصیلی به عقیده نویسنده‌گان می‌تواند با ویژگی‌هایی از قبیل نوع درس در برنامه‌های درسی، نگرش‌های شخصی و اجتماعی نسبت به آن رشته‌ها، جایگاه رشته‌های مختلف تحصیلی در فرهنگ عمومی و حتی نظام آموزشی و انتظارات از دانش‌آموزان در هر رشته مرتبط باشد. مطالعه‌ای که به تحلیل این موضوع پرداخته باشد، مشاهده نگردید. بنابراین تحلیل دقیق‌تر منوط به انجام مطالعه در این زمینه است.

نتیجه‌گیری

مطالعات تحلیلی روی رفتارهای اجتماعی با استفاده از نظریه عمل منطقی مثل سوء مصرف مواد مخدر (۲۲) و خشونت (۳۹) نشان داد که این نظریه از کارایی مناسبی برخوردار است. از آن‌جا که شهروندی نیز به طور طبیعی رفتاری اجتماعی محسوب می‌شود، یافته‌های این مطالعه و نتایج مطالعات دیگر نظریه عمل منطقی را به عنوان چارچوب راهنمای در تحلیل رفتار شهروندی و برنامه‌ریزی آموزشی برای آن توصیه می‌نمایند. برای این کار مدارس محیط مناسب جهت آموزش شهروندی و ارزشیابی آن محسوب می‌شوند. در نهایت پیشنهاد می‌گردد، عوامل تأثیرگذار محیط اجتماعی شامل خانواده، دوستان و معلمان در این برنامه‌ریزی و اجرای آموزش شهروندی با روش‌های مناسب مشارکت داده شوند. آینه مقاله از پایان‌نامه تحصیلی دوره کارشناسی ارشد خانم فاطمه دارابی (نویسنده دوم مقاله) استخراج شد که با تصویب و حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شیراز (شماره ۵۷۲۵) اجرا گردیده است.

تشکر و قدردانی

از معاونت محترم پژوهشی و آموزشی دانشگاه علوم پزشکی شیراز، مدیریت آموزش و پرورش ناحیه ۳ شیراز و همچنین از کلیه مدیران، دبیران و دانش‌آموزان مشارکت کننده در این طرح از دبیرستان‌های عدالت ۱، عدالت ۲ و سروش تشکر و قدردانی می‌نماییم.

وضعیت قصد رفتاری نسبتاً بالای دانش‌آموزان شرکت کننده در این مطالعه برای یادگیری و اتخاذ ویژگی‌ها و رفتارهای شهروندی، چشم‌انداز مثبتی را پیش روی برنامه‌ریزان در خصوص استقبال آموزش گیرندگان و مؤثر واقع شدن آموزش شهروندی در مدارس قرار می‌دهد.

در مطالعه حاضر بین دانش و نگرش ارتباط معنی‌داری مشاهده شد. نگرش مؤلفه مهمی از شخصیت و شامل سه جزء عاطفی، شناختی و کنشی است (۲۹). می‌توان نتیجه گرفت که بهبود دانش (جزء شناختی نگرش) از طریق مداخله آموزشی مناسب می‌تواند در تعییر نگرش مؤثر واقع شود (۲۸). بنابراین در تحلیل رفتارهای شهروندی و طراحی مداخلات آموزشی برای آن، شایسته است که این ارتباط مورد توجه قرار گیرد. مطالعات در زمینه‌های دیگر مانند زایمان طبیعی و سزارین (۳۸)، ارتباط معنی‌داری بین قصد رفتاری با نگرش و قصد رفتاری با هنجار انتزاعی را نشان داده‌اند.

در مطالعه حاضر نیز وجود ارتباط بین قصد رفتاری با دانش و هنجار انتزاعی مشاهده شد. مطالعاتی که به هنجار انتزاعی پرداخته‌اند، نتایج گوناگونی داشته‌اند. یکی از دلایل تفاوت در یافته‌های این مطالعات ممکن است ماهیت رفتارهای مورد بررسی باشد. در مواردی که رفتار از محیط اجتماعی بیش از عوامل فردی تأثیر می‌پذیرد یا آثار اجتماعی بیشتری دارد، مانند الگوی پوشش، مصرف مواد و رفتارهای انحرافی، عامل هنجار انتزاعی برجسته بوده است (۳۱-۳۴). از آن‌جایی که شهروندی نیز با بعد اجتماعی سلامت و زندگی ارتباط دارد، می‌توان استنباط نمود که در تحلیل رفتار شهروندی و مداخله برای ارتقای آن، باید به عوامل تأثیرگذار اجتماعی توجه شود و به نحو مناسب در برنامه‌های آموزشی لحاظ گردد.

یافته‌های این مطالعه رابطه معنی‌دار آماری را بین متغیرهای جمعیت‌شناختی و سازه‌های مطالعه نشان ندادند. تحلیل احتمالی برای یافته موجود ممکن است این باشد که در خانواده‌های دانش‌آموزان مورد مطالعه، شهروندی به عنوان یک گفتمان در حد قابل توجه مطرح و رایج نبوده است. البته قضاوت دقیق‌تر در این زمینه به پژوهش روی

References

- Keeney GB, Cassata L, McElmurry BJ. Adolescent health and development in nursing and midwifery education. Geneva, Switzerland: World Health Organization; 2004.
- Kaplan DW, Feinstein RA, Fisher MM. American academy of pediatrics Committee on Adolescence Suicide and Suicide Attempts in Adolescents. Pediatrics 2000; 105(4): 871-4.
- Mandela L. World report on violence and health. Geneva, Switzerland: World Health Organization, 2002.
- Selecky MC. Washington State's plan for Youth Suicide Prevention, State of Washington Department of Health [Online]. 2009; Available from: URL: www.doh.wa.gov/portals/1/Documents/Pubs/971001.pdf
- Bradshaw CP, Tandon SD, Leaf PJ. Community-based participatory research approaches to youth violence prevention: reflections on the special issue. Prog Community Health Partnersh 2010; 4(3): 163-5.
- Poutasi KO. Improving the Health of Young People Guidelines for school-based health care. Wellington, New Zealand: Ministry of Health; 2004.
- Figel J. Citizenship Education at School in Europe [Online]. 2005; Available from: URL: http://www.nfer.ac.uk/shadomx/apps/fms/fmsdownload.cfm?file_uuid=92B925BF-C29E-AD4D-0742-BB48AAC9CF60&siteName=nfer/
- Kerr D. Promoting active citizenship in schools and communities in England: emerging lessons from policy, practice and research [Online]. 2010 [cited 2010 Oct 26]; Available from: URL: http://www.cpce.gov.hk/national-education/pdf/Prof_David_Kerr_Full_Paper.pdf
- Ikeno N. Citizenship Education in Japan after World War II. International Journal of Citizenship and Teacher Education 2005; 1(2): 93-8.
- Tavassoli Gh, Nejati Hosseini M. Social reality of citizenship in Iran. Iranian journal of sociology 2002; 4(2): 32-62. [In Persian].
- Fathi Vajargah K, Vahed Chokadeh S. Citizenship in schools. 1st ed. Tehran, Iran: Aeej publication; 2009. p. 3-198. [In Persian].
- Lotfabadi H. Teaching national and global citizenship along with stabilizing the students' identity and value system. Review Quarterly Journal of Educational Innovations 2006; 5(17): 11-44. [In Persian].
- Mohseni Tabrizi A, Safari Shali R. Investigation of the areas of crime and destruction of public property by the juveniles; A case study of the juveniles of Qazvin province. Journal of Sociology 2004; 2(3): 1-16. [In Persian].
- Teece G. Citizenship education and religious education: threat or opportunity? Resource. Journal of the Professional Council for RE 1998; 21(1): 7-10.
- Mann J, Apter A, Bertolote J, Beautrais A, Currier D, Haas A, et al. Suicide prevention strategies: a systematic review. JAMA 2005; 294(16): 2064-74.
- Steyn NP, Lambert EV, Parker W, Mchiza Z, De Villiers A. A review of school nutrition interventions globally as an evidence base for the development of the HealthKick programme in the Western Cape, South Africa. South African Journal of Clinical Nutrition 2009; 22(3): 145-52.
- Althof W, Berkowitz MW. Moral Education and Character Education: Their Relationship and Roles in Citizenship Education. Journal of Moral Education 2006; 35(4): 495-518.
- Carr D. The Moral Roots of Citizenship: Reconciling Principle and Character in Citizenship Education. Journal of Moral Education 2006; 35(4): 443-56.
- Parker WC. Democracy and Difference. Theory and Research in Social Education 1997; 25(2): 220-34.
- Saffari M, Shojaeezadeh D, Ghofrani pour F, Heidarnia A, Pakpour Hajiagha A. Theories, models, and methods of health education and health promotion. 1st ed. Tehran: Asar-e-sobhan Publications; 2009. p. 7-220. [In Persian].
- Modeste N, Tamayose T. Dictionary of Public Health Promotion and Education: Terms and Concepts. New York, NY: John Wiley & Sons.; 2004. p. 4-160.
- Tavousi M, Heidarnia A, Montazeri A, Taromian F, Ahmadi M. The impact of educational interventions on the prevention of drug abuse. Payesh 2010; 10(1): 91-5. [In Persian].
- Rasouli A, Tavafian S, Shokravi F. Effects of Integrated Health Education Program on Knowledge, Attitude and Practical Approaches of Female Students in Bojnurd Secondary Schools Towards Dietary Regimen. J North Khorasan Univ Med Sci 2010; 2(2-3): 73-7. [In Persian].
- Ivan Bagha R, Mashoufi M, Hosseini Ahagh M, Vakili Z, Mahmoudi Kali M, Shahrivar F. The effect of education on knowledge, attitude, and performance level of middle school girl students of Khalkhal regarding iron deficiency anemia in 2009. Ardebil Health Journal, 2009; 1(3): 57-66. [In Persian].

- 25.** Movaghar M, Soltanian A, Movaghar M. The effects of training courses on population and family planning on knowledge and attitude of students towards contraceptive methods at the Islamic Azad University of Abadan in 2005-2006. *Strides Dev Med Educ* 2007; 4(1): 44-50. [In Persian].
- 26.** Parsyan N, Gholam Zadeh S. The effect of education on AIDS-related knowledge and practice of nurses of the emergency wards of hospitals affiliated to Shiraz University of Medical Sciences. *Iran J Nurs Res* 2009; 4(12-13): 81-90. [In Persian].
- 27.** Glanz K, Rimer BK, Viswanath K. *Health Behavior and Health Education: Theory, Research, and Practice*. New York, NY: John Wiley & Sons; 2008.
- 28.** Sharma M, Romas J. *Theoretical Foundations of Health Education and Health Promotion*. Sudbury, MA: Jones & Bartlett Learning, 2011.
- 29.** Karimi Y. Attitude and changing attitude. Tehran, Iran: Nashr-e-virayesh Publication p. 3-10; 2008. [In Persian].
- 30.** Miri MR, Moasher BN, Modi M, Sourghy Z, Hossieni H. Utilizing behavioral intention model in reproductive behavior of female employees in universities of Birjand. *J Birjand Univ Med Sci* 2005; 12(3-4): 72-6. [In Persian].
- 31.** Kiran A, Riaz A, Mallk NH. Factors Affecting Change in the Clothing Patterns of the Adolescent Girls. *Int J Agri Biol* 2002, 4(3): 377-378.
- 32.** Gardner M, Steinberg L. Peer influence on risk taking, risk preference, and risky decision making in adolescence and adulthood: an experimental study. *Dev Psychol*. 2005; 41(4): 625-33.
- 33.** Scull TM, Kupersmidt JB, Parker AE, Elmore KC, Benson JW. Adolescents' media-related cognitions and substance use in the context of parental and peer influences. *J Youth Adolesc* 2010; 39(9): 981-98
- 34.** Estévez E, Emler NP. A Structural Modelling Approach to Predict Adolescent Offending Behaviour from Family, School and Community Factors. *Eur J Crim Policy Res* 2010; 16(4): 207-20.
- 35.** Akbari M. Model-based development of education for preventing smoking among adolescents in Tehran [PhD Thesis]. Tehran, Iran: Tarbiat Moaalem University; 2007. [In Persian].
- 36.** Hill C, Abraham C, Wright DB. Can theory-based messages in combination with cognitive prompts promote exercise in classroom settings? *Soc Sci Med* 2007; 65(5): 1049-58.
- 37.** Kelley K, Abraham C. RCT of a theory-based intervention promoting healthy eating and physical activity amongst out-patients older than 65 years. *Soc Sci Med* 2004; 59(4): 787-97.
- 38.** Sharifi Rad GH, Fathian Z, Tirani M, Mahaki B. Investigation of the viewpoints of pregnant women regarding natural delivery and caesarean section based on the behavioral intention model. *J Ilam Univ Med Sci* 2007; 15(1): 19-23. [In Persian].
- 39.** Nabi RL, Southwell B, Hornik R. Predicting intentions versus predicting behaviors: domestic violence prevention from a theory of reasoned action perspective. *Health Commun* 2002; 14(4): 429-49.

Citizenship in Schools: A Descriptive Study Based on the Theory of Reasoned Action

***Mohammad Hossein Kaveh¹, Fatemeh Darabi², Mahin Nazari³,
Seyed Hamidreza Tabatabaei⁴, Gholamreza Sharifirad⁵***

Abstract

Background: Citizenship education is increasingly considered as an important strategy to empower youths in taking responsibilities and playing their individual and social roles, and to protect them against psychosocial pathologies. The purpose of the present descriptive study was to investigate students' levels of knowledge, their intention, subjective norms, and attitudes toward the characteristics and skills of citizenship by utilizing the theory of reasoned action.

Methods: Three all-girls' high schools in the 3rd educational district of Shiraz, Iran, in which the three majors of math, science, and human sciences were established, were randomly selected. In the schools, one class of each major was randomly chosen to take part in the study. Overall, 228 students participated in the study. A 62-item self-administered questionnaire, composed of 15 MCQ questions for testing knowledge and 34 questions with Likert-type scale for measuring theory's constructs, was used for collecting the study data. The content validity of the instrument was confirmed by 7 specialists in health education, sociology, and social sciences. A test-retest pilot study showed that the reliability of the questionnaire in terms of the constructs of the study, including knowledge ($r = 0.82$), attitude ($r = 0.97$), subjective norms ($r = 0.94$), and behavioral intention ($r = 0.97$) were desirable.

Findings: The results of the study showed that the students' level of knowledge (mean + SD = 7.84 + 1.98) and attitude (75.38 + 7.44) were relatively low. Moreover, subjective norms (23.24 + 4.33) and behavioral intention (18.07 + 3.03) were relatively desirable, but they were below the ideal levels. The analysis of the relationship between the variables of the study revealed that there were significant correlations between attitude and knowledge ($P = 0.037$, $r = 0.139$), attitude and behavioral intention ($P = 0.003$, $r = 0.199$), subjective norms and behavioral intention ($P = 0.31$, $r = 0.143$), and subjective norms and attitude ($P = 0.008$, $r = 0.174$). There were no significant statistical relationships between the demographic variables and the core constructs of the study.

Conclusion: Regarding undesirable levels of students' knowledge and attitudes, well-designed citizenship educational programs are recommended. On the other hand, findings of behavioral intention and subjective norms set forth a desirable prognosis that these programs will be effective. Finally, results of this study are in favor of utilizing the theory of reasoned action in both predicting citizenship behavior and planning citizenship education programs in schools.

Key words: Citizenship, Education, School, Theory of Reasoned Action

1- Assistant Professor, Department of Health Education and Promotion, School of Health and Nutrition, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran (Corresponding Author) Email: kaveh@sums.ac.ir

2- MSc, Department of Health Public, School of Health, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran

3- Assistant Professor, Department of Health Education and Promotion, School of Health and Nutrition, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran

4- Assistant Professor, Department of Epidemiology, School of Health and Nutrition, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran

5- Professor, Department of Health Education and Health Promotion, School of Health, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran